

HISTORYCYZM W SZTUCE LUDOWEJ

Cz. VI

WITOLD DYNOWSKI

Fig. 1. Skrzynia ze wsi Kaszów okolicy Krakowa, Polska. Fot. St. Deptuszewski.

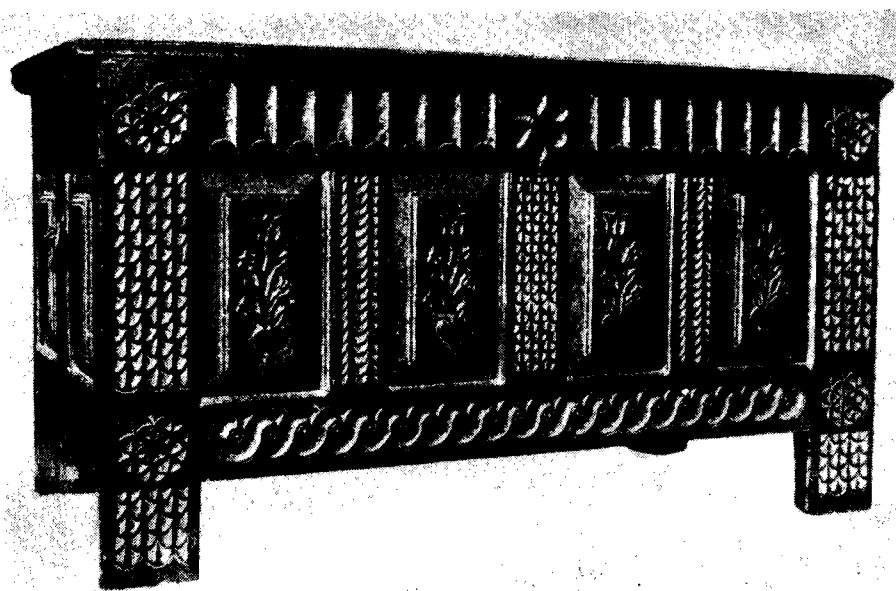
Odmienny typ dłuta bądź piły (np. do tarcia drzewa wzdłuż), umiejętność pławienia, kucia i hartowania metali (przede wszystkim żelaza), lub inny podstawowy sposób ich obróbki, czy też udoskonalenie warsztatu tkackiego przez wprowadzenie większej ilości nicielnic, kołowrotek oraz inne narzędzia pracy i nowe techniki, pojawiające się w różnym czasie na horyzoncie wynalazczości technicznej, posiadały łatwiejszy dostęp do samowystarczальной ekonomiki chłopskiej niż gotowe wytwory przemysłowe. Powyższe twierdzenie być może da się interpretować znacznie szerzej. To znaczy, że po bardziej wszechstronnym oświeceniu procesów prowadzących do dekompozycji kulturowej i do utworzenia się odmiennych poziomów kulturowych wewnątrz grupy, być może da się ustalić że pierwsze znamiona formowania się pa-

raleli cywilizacyjnych i co za tym idzie — pierwsze drgnięcia wskaźnika dla ludowej twórczości artystycznej, poprzedzającej jego wznoszenie się na skali chronologicznej (zob. przykład cyt. cz. II zes. listopad-grudzień 1948), będą związane nie tyle z infiltracją gotowych dóbr przemysłowych i gotowych wzorów do naśladownictwa co z upowszechnieniem się dotychczas nieznanymi narzędzi i z poznawaniem podstaw nowych technik obróbki surowców. W żadnym jednak wypadku nie popełnimy błędu jeżeli w kręgu zjawisk nas interesujących uznamy wszelkie innowacje techniczne za katalizator dla większości przeobrażeń kulturowych i za jeden z najistotniejszych czynników w kształtowaniu się paraleli cywilizacyjnych.

O tym, jak wyglądały początki formowania się paraleli cywilizacyjnych w zasięgu geograficz-

nym nie wiele co da się powiedzieć. Być może prze-
 blyski postępu technicznego przenikały i zyskiwa-
 ły na sile w miarę jak rozpędzone koło historii
 obrotami swymi chwytalo pozostające w luźnym
 kontakcie grupy plemienne. Kolejność jednak jak
 i początki sprzęgania się z kierunkiem przeobrażeń
 zakreślonym przez rozwój historyczny na ogół są
 nam mało znane i posiadają wiele stron niejas-
 nych. Dla nas rzecz prosta największe zaintereso-
 wanie budzi obraz stosunków kulturowych, jakie
 się ułożyły pomiędzy zachodem i wschodem czy
 też północnym-wschodem Europy. Najczęściej
 obraz ten widziany jest przez pryzmat więzów
 ustalonych, na przykład w świetle danych etno-
 graficznych w postaci szlaku emigracyjnego, utar-
 tego przez wpływy zachodnie. Szerzące się z za-
 chodu wpływy w swych falach i nawarstwieniach
 jednak nie obejmowały całej przestrzeni jednoli-
 cie. W grę wchodził tu zarówno moment odległo-
 ści, jak i występujące przeszkody terenowe w dzi-
 siejszym pojęciu nawet mało istotne, niemniej on-
 giś decydujące o zakłóceniach ekspansji i o kró-
 tszej bądź dłuższej izolacji kulturowej. Oczywiście
 w tych warunkach nie mogło być mowy ani o jed-
 noczesnym tworzeniu się paraleli cywilizacyjnych
 ani też o występowaniu jednakowej ilości współ-
 rzędnych. Toteż ze sposobu rozprzestrzeniania się
 wartości kulturowych dadzą się wysnuć analogicz-
 ne wnioski do tych, jakie wypływały z obserwacji
 sposobów ich uwarstwiania. Chodzi mianowicie
 o to, że „uhistorycznienie“, czy też mówiąc inaczej
 tworzenie się podstaw do dekompozycji kulturo-
 wej i w następnym etapie do narastania paraleli

cywilizacyjnych będzie zawsze nosiło indywidual-
 ne piętno dziejów środowiska, w którym się doko-
 nywało. Dla tego też słusznym będzie raz jeszcze
 podkreślić, że nie mamy żadnych podstaw po te-
 mu żeby kulturę i sztukę łącznie z ich wytworami
 traktować poza środowiskiem, w którym one pow-
 stawały. Nic więc nas nie upoważnia do tego, żeby
 nawet w stosunkowo wąskim kręgu, zakreślonym
 przez ludową twórczość artystyczną, wybrawszy
 sobie dowolnie jeden punkt wyrokować poprzez
 pryzmat najbliższego otoczenia o całości. Zespół
 zjawisk występujących w nieusystematyzowanej
 twórczości artystycznej nie da się potraktować, że
 tak powiemy w czambuł, to jest nie dadzą się one
 wpasować i umieścić na jednej skali chronologicz-
 nej ani też oznaczyć jednym wskaźnikiem. Wiado-
 mości o początkach ludowej twórczości artystycz-
 nej, o występujących tu paralelach i o jej history-
 czymie zawsze będziemy czerpać w każdym środo-
 wisku z osobna. Jeżeli powyższe procesy oznaczy-
 my w sposób już przyjęty, to ze wszystkich stron
 otoczą nas szeregi wskaźników, każdy oznaczając
 odrębne dzieje rozwoju twórczości ludowej. Oczy-
 wiście im głębiej sięgniemy do przeszłości, kierując
 się ku punktom zwrotnym w dziele budowania
 kultury i sztuki, tym trudniej będzie odnaleźć
 w tych szeregach większą ilość elementów sobie
 współrzędnych. Z dotychczasowych bowiem wy-
 wodów wynika, że sprzęganie się z obrotami koła
 historii i ustawianie się na równoległych torach
 dla przetwarzania wartości kulturowych nie prze-
 biegało w jednym czasie i w sposób nie jednako-
 wy. Czy pod tym względem zachodzą zmiany istot-

niejsze, niejako w połowie drogi odmierzonej w czasie, tj. mniej więcej w końcowej fazie średniowiecza. Otóż, wiele przemawia za tym, że w ówczesnej Europie kulturę najszerszych warstw ludowych da się już podzielić na zespoły, gdzie proces uhistorycznienia poczynił postępy i na zespoły jak gdyby jeszcze nie tknięte. Mówiąc inaczej, jakkolwiek ekonomiczno-społeczna struktura średniowiecza zwłaszcza w jego fazie końcowej nie sprzyjała żywszej wymianie treści kulturowych między zespołami o odmiennej dynamice rozwojowej, niemniej tam gdzie proces uhistorycznienia kultury ludowej poczynił już postępy, krzepnący ustrój feudalny nie zdołał go zahamować. Narastające przegrody stanowe nie mogły zniweczyć skomplikowanego systemu połączeń, jakie zdołały się już uformować i ułożyć pomiędzy wszystkim tym, co było wytworzone i co tworzyło się nadal w płaszczyźnie życia historycznego a kompleksami wytworów kulturowych, przetwarzanych bez jakiegokolwiek bądź dążności do systematyzacji. Stosunki kulturowe średniowiecza widziane od strony selekcji składników kulturowych na poszczególnych szczeblach drabiny społecznej niewątpliwie stanowią zagadnienie pasjonujące i temat do specjalnych dociekań. Jest to jednak zagadnienie złożone i wykracza poza ramy niniejszego artykułu. Dla dalszych rozważań wystarczy jeżeli uwypuklimy jeden z podstawowych elementów tego zagadnienia, mianowicie tworzenie się klasy rzemieślniczej i werbunek do rzemiosła. Wprawdzie inaczej wyglądało to w Niemczech, inaczej we Francji i Niderlandach, inaczej znów we Włoszech, Austrii, Czechach czy na Węgrzech. Niemniej utartym zwyczajem, wspólnym dla wszystkich było sięganie po siły robocze do najszerszych warstw ludowych. W tej chwili nie interesuje nas strona socjologiczna podstawy rekrutacyjnej rzemiosła zachodnio i środkowo europejskiego w średniowieczu. Natomiast ważnym jest to, że przez zetknięcie się z rzemiosłem a raczej z „peryferiami” rzemiosła szeroki ogół ludności z jego trzonem klasą chłopską zawsze miał możliwość rejestrowania silniejszych wstrząsów wynikających z przeobrażeń w kulturze organizowanej planowo. Ważnym jest również i to, że pomimo pogłębiania się różnic klasowych, właśnie dzięki kontaktom z rzemiosłem i jego peryferiami szeroki ogół ludności był także w jakimś sensie konsumentem dóbr wytwarzanych poza kręgiem t. zw. kultury ludowej. W pierwszym rzędzie wypadnie tu wskazać na cały szereg umiejętności technicznych na narzędzia pracy a także na gotowe wyroby przemysłowe.

Dalsze dociekania na temat w jakim stopniu kontakty z rzemiosłem i jego „peryferiami” wpływały na kształtowanie się ludowej twórczości

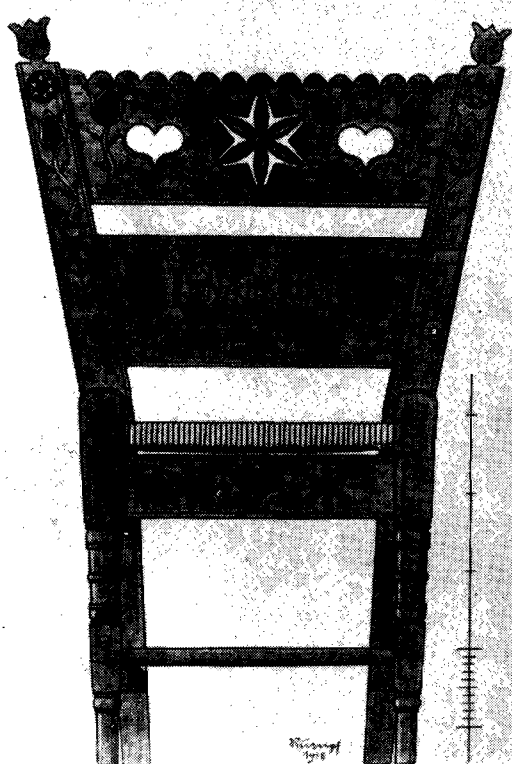
Ryc. 3. Ornament na drzwiach szafy.
Niemcy, Bawaria mg Bosserta.

artystycznej przedstawiają duże ryzyko. Wobec niezmiernie skąpych wiadomości, odnoszących się do omawianego okresu, każde bardziej szczegółowe wywody będą tu w gruncie rzeczy odzwierciedlały subiektywny punkt widzenia. Niemniej przy zachowaniu największej ostrożności, tam gdzie jesteśmy skazani na błądzenie po omacku, jednocześnie opierając się na przesłankach, zaczerpniętych z kręgu wiadomości bardziej ugruntowanych¹⁾ możemy jednak wnosić, że w okresie średniowiecza, zwłaszcza na tle jego fazy końcowej nie tylko da się przeprowadzić linię podziału w kulturze ludowej, rozgraniczającą dziedziny i środowiska uhistorycznione od tych, które jeszcze nie weszły na tę drogę, lecz również, za pośrednictwem elementów sobie współrzędnych ustalić zarysy więzi już zespalającej większość środowisk kulturowych w Europie.

¹⁾ Rekonstruuając szeregi rozwojowe wytworów wywodzących się z zespołów kulturowych środkowej i zachodniej Europy stwierdzamy, że większość z nich rozwijała się stopniowo z zachowaniem następności przemian bez większych przeskoków z jednego poziomu na drugi. Pewna ich ilość w okresie średnio-

wieczu uległa kolejnym przeobrażeniom, dającym się umiejscowić w czasie ze względną dokładnością. Przy kompletnych mrokach otaczających procesy kulturowe w średniowieczu w wielu wypadkach powyższe dane będą służyły za jedyny drogowskaz.

R y c. 4. *K r z e s ł o w e -
s e l n e p a n n y m ł o -
d e j. M u z e u m G ó r n e j
H e s j i w g B o s s e r t a*

L'HISTORICISME DANS L'ART POPULAIRE.

Nous ne savons pas grand'chose sur les commencements de la formation des parallèles de civilisation géographiquement parlant. Il est probable qu'ils se formaient à mesure que la roue accélérée de l'histoire entraînait le reste des groupes de peuplades en contact relâché entre eux. D'après les données ethnographiques les influences venant de l'Occident n'agissaient pas sur toute une étendue uniformément. Il entraînait ici en ligne de compte l'élément de distance ainsi que les obstacles de terrain de nos jours négligeables, mais qui pourtant entravaient naguère l'expansion et décidaient de la durée de l'isolement de culture. D'après la manière de l'extension des valeurs de culture on peut arriver par analogie à des conclusions semblables à celles qui résultent de l'observation de leur mode de se superposer. Il s'agit notamment de reconnaître que „l'historisation“ ou la formation des bases pour la décomposition de culture, et à l'étape suivante la formation de parallèles de culture, porteront toujours la marque individuelle de l'histoire du milieu où elles s'accomplissent. Les indications sur les commencements de la création artistique populaire, sur l'apparition des parallèles et sur leur historisation sont à examiner dans chaque milieu séparément. Examinons par exemple une des étapes de développement qui nous intéresse; ainsi la dernière phase du moyen-âge. Les relations de culture du moyen-âge au point de vue de la sélection des composants de culture sur les différents échelons de l'échelle sociale, présentent un sujet pour des recherches spéciales. Notre intérêt est éveillé pour un des éléments de base fondamentaux de cette relation, la formation d'une classe manufacturière et la recrutement à la manufacture. En Europe occidentale et centrale ces procès là avaient un cours différent. Toutefois, l'usage général adopté par tous était de chercher la main d'œuvre dans les plus larges couches populaires. Sans s'arrêter au côté sociologique de ce phénomène, il nous importe d'observer que par le contact avec le métier, ou plutôt avec sa périphérie, la grande majorité de la population avec son point d'appui, c'est à dire la classe paysanne, avait toujours la possibilité d'enregistrer les plus fortes secousses provenant des transformations de la culture organisée d'après un plan préalable.

ИСТОРИЧНОСТЬ НАРОДНОГО ИСКУССТВА.

О началах формирования цивилизационных параллелей в географическом объеме нам известно не много. Вероятно они формировались по мере того, как разогнавшееся колесо истории захватывало своими оборотами находящиеся в слабом взаимном контакте племенные группы. В освещении этнографических данных, проникающие с запада влияния не охватывали всей территории одинаково. Здесь имели значение как расстояние, так и географические препятствия, в нынешнем понимании даже мало существенные, но тем не менее являющиеся некогда решающими в задержке экспансии и для более или менее продолжительной культурной изоляции. Поэтому, из способа распространения культурных ценностей можно сделать выводы аналогичные тем, какие вытекали из наблюдения способа их наслоения. Важно именно то, что их включение в историю или, иначе говоря, появление основ культурной декомпозиции, а на следующем этапе — основ для нарастания цивилизационных параллелей, всегда будет носить индивидуальный отпечаток истории той среды, в которой оно происходило. Сведения о истоках народного художественного творчества, о выступающих здесь параллелях и о их историчности мы всегда будем черпать из каждой среды в отдельности. Для примера рассмотрим один из интересующих нас этапов развития — последнюю фазу средневековья. Культурные отношения средневековья, наблюдаемые со стороны селекции составных культурных элементов на разных ступенях общественной лестницы, составляют тему для специальных исследований. Нас интересует один из основных элементов этих отношений — появление ремесленного класса и привлечение к ремеслу. В западной и центральной Европе эти процессы не проходили одинаково. Тем не менее, по укоренившемуся повсеместному обычаю, всеобщим было обращение за рабочей силой к наиболее широким народным слоям. Не касаясь социологической стороны этого явления, для нас важно то, что благодаря соприкосновению с ремеслом, а вернее с его „перифериями“ широкие массы населения с его ядром — крестьянским классом — всегда имели возможность испытывать более сильные потрясения, вытекающие из преобразований в культуре, организуемой по плану.

HISTORICISM IN POPULAR ART.

We know but little about the formation of parallels of civilisation in the geographical scope. They were probably formed when the accelerated wheel of history drew in its orb the straggling tribe-groups in loose contact with one another. Ethnographical researches enlighten us that the influences spreading from the West did not comprise the whole area uniformly. The moment of distance had to be reckoned with and also the ground-obstacles unimportant nowadays but decisive in the past as regards the impeding of expansion and the longer or shorter stage of cultural isolation. The manner of spreading of cultural values helps us to draw inferences analogical to these which were the outcome of the study of the manner of their layers. The point is that the: „historization“, or in other words the formation of the basis for cultural decomposition and in the next stage the growth of parallels of civilisation will always bear the mark of the history of the centre in which they occur. Knowledge of the beginnings of the artistic folk-creation of parallels appearing here and of its historicism will always be sought for in each centre separately. Let us for example, consider an interesting stage of development, the end-phase of the Middle-ages. Relations of mediaeval culture seen from the point of view of the selection of cultural components on separate rungs of the social ladder, are a subject for a separate inquiry. We are interested in one of the basic elements of this relation; the formation of a handi-craft class and the recruiting to this craft. In Western and Central Europe those processes differed in their course. The custom common for all was to look for workmen in the largest layer of the population. Setting aside the sociological feature of this phenomenon it is of importance to observe that through contact with handicraft, or rather with its „peripheries“, the great majority of the population with its back-bone the peasant class, always had the possibility of registering greater shocks which were the outcome of transformations occurring in the planned organisation of culture.

Reprodukcje wykonał Stefan Deptuszcwski